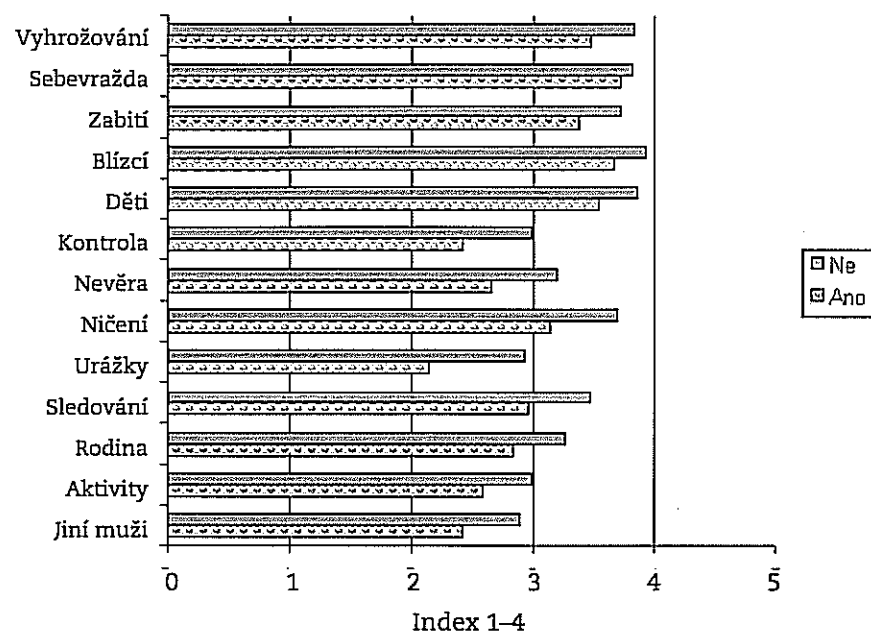
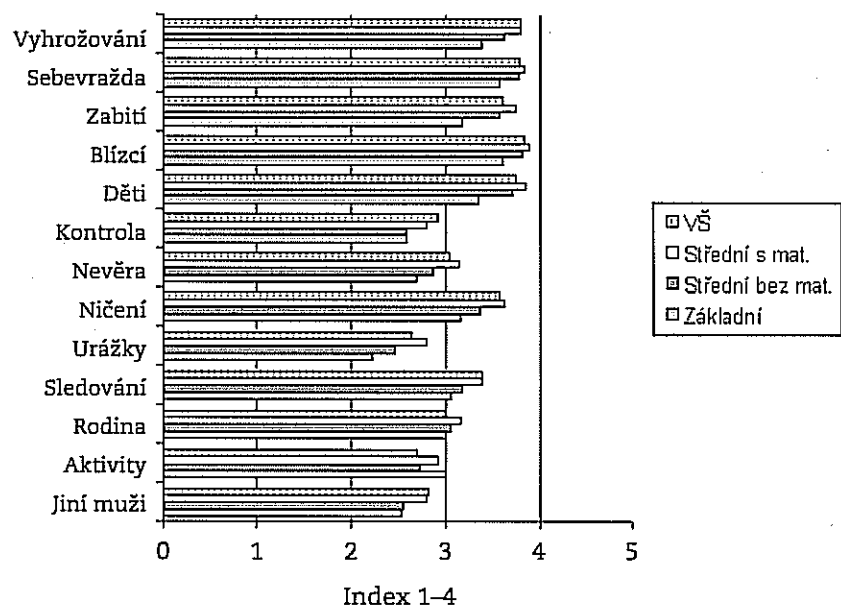

Graf 2. Jiné formy násilí od bývalého partnera ve vztahu k jeho agresivitě na veřejnosti

Graf 3. Jiné formy násilí od bývalého partnera podle jeho vzdělání

2.6 Analýza kvalitativních doplňujících otázek

Alice Červinková, Marcela Linková, Kateřina Šaldová, Barbora Tupá

2.6.1 Úvod

Následující text je analýzou doplňujících, otevřených otázek dotazníku. Zařazení těchto doplňujících otázek bylo vedeno snahou alespoň částečně nahlédnout za data sebraná v dotazníku. Respondentky byly dotazovány na pocity, které u nich převládaly v době násilného chování partnera: zda chtěly od partnera okamžitě odejít, nebo spíše doufaly, že vše zase přejde. Dále na to, zda by se vzhledem ke svým současným zkušenostem chovaly dnes jinak než v době, kdy zažívaly násilný vztah/násilný incident. Respondentky byly vyzvány i k tomu, aby poradily ženám, které se potýkají s problémem násilí v partnerském vztahu, jak se mají zachovat. Nakonec zůstal prostor pro doplňující poznámky, zkušenosti a postřehy.

Ačkoliv byl výzkumný vzorek reprezentativní podle kvantitativního modelu sociologického zkoumání a zahrnoval na dva tisíce žen, otázky, ze kterých vychází tato analýza, byly v rámci výzkumu doplňkové. Nesoustředila se na ně taková pozornost jako na dotazníkovou část výzkumu, která zjišťovala násilí na ženách, druhy násilných incidentů, jejich četnost atd. Odpovědi na otázky, ze kterých vychází tato část analýzy, neposkytují tedy tolik materiálu, aby tato analýza mohla vypovídat o všech ženách, které zažily násilí ve vztahu a které výzkum identifikoval.

Jednotlivé otázky byly analyzovány odděleně. Protože se ale určitá témata ve významné míře objevovala ve všech částech analýzy, jsou shrnuta v závěru, který vychází z jednotlivých analýz.

2.6.2 V kruhu násilí: zůstat nebo odejít

Cyklus násilí: úvod do problematiky

Nejvíce výpovědí respondentek se soustředilo kolem zadané otázky, tedy jaké jednání a pocity převládaly u žen v době násilného chování partnera. Otázka zněla: „Když vezmete všechno dohromady, jaké pocity ve Vás převládaly v době násilného chování/násilných incidentů ze strany Vašeho partnera? Chtěla jste se okamžitě rozvést, respektive odejít od partnera, nebo jste spíše doufala, že všechno přejde? Respondentky většinou reagovaly na otázku tak, že se vyjadřovaly buď k variantě „chtěla jsem odejít“, nebo „doufala jsem, že to přejde“, některé naopak popisovaly pouze své pocity. Respondentky ale využily otázku i k dalším výpovědím, především se soustředily na to, z jakého důvodu neodešly, i když ze vztahu chtěly odejít, ale i pro další souvislosti, které se objeví v analýze.

Z klinických studií a výzkumů, zaměřených na násilí, moc a manipulaci, kterým jsou ženy vystaveny v partnerských vztazích, vyplynulo, že tyto vztahy spoluurčuje jistá pravidelnost. Tento cyklus násilí, kterým partneri ve vztahu procházejí, začíná vytvářením napětí ve vztahu ze strany partnera, které se snaží partnerka mířit tím, že plní nároky a požadavky, které na ní muž kladé. Teprve ve druhé fázi dochází k samotnému násilnému incidentu. Do odpovědí respondentek se samozřejmě promítla i ta skutečnost, zda zažívají násilí v aktuálním partnerském vztahu, či zda takový vztah už opustily. Pokud mají zážitek násilného incidentu v aktuálním partnerském vztahu, je další rozhodující proměnnou to, v jaké fázi cyklu násilí výzkum respondentky „zastihl“. U tohoto cyklu byla zároveň popsána i dynamika v čase, jinými slovy období mezi násilnými atakami se zkracuje a násilí nabývá na intenzitě. Takže další rovina určuje i to, kolikrát si tímto cyklem prošly. Cyklus násilí je samozřejmě pouze model, se svými klady a zápory. Pomáhá pochopit, jak se násilí děje, nemůže ale vysvětlit příčiny. Jinými slovy dává odpověď na otázku jak, ne na otázku proč. Tím, že se jedná o model, tedy určitou výpověď o realitě vytvořenou na základě zevšeobecnění, ztrácí se

z něj individuální rysy každého jednotlivého vztahu spoluutvářeného násilím, kontrolou a manipulací. Přesto ho považují za velmi užitečný nástroj a moje analýza odpovědí vychází z tohoto předporozumění. S tímto záměrem jsem k analýze nepřistupovala od počátku, když jsem ale procházela jednotlivé výpovědi, vnímala jsem čím dál tím víc potřebu použít model cyklu násilí jako analytický nástroj.

Vstup do cyklu násilí

Násilí v partnerském vztahu je velmi specifický sociální fenomén, protože násilný incident je proti ženě veden tím nejbližším člověkem – životním partnerem. Málokdy je pak důvodem pro opuštění vztahu už první násilný útok. To vyplynulo i z výpovědí respondentek. Většina oslovených žen se přikláníla v době násilných incidentů či násilného chování partnera k tomu, že vše přejde. Alespoň zpočátku. Časové rozpětí, ve kterém ženy přestaly doufat, že partner nebude pokračovat v útocích proti nim, se ukázalo jako velmi široké – od několika měsíců po několik let: „Nejdřív jsem dlouhé roky doufala, že všechno přejde, později jsem dlouho přemýšlela o rozvodu.“ Často výpovědi vyznívaly v tom smyslu, že „to přejde“, „se to srovná“ atd. Vypadá to, jakoby možnost zastavení násilí šla nejen mimo ně, ale i mimo jejich partnery, jakoby to byla proměnná nezávislá na jejich společném partnerském vztahu. Pouze výjimečně se objevily odkazy na aktivní snahu žen napomoci změně a zabránit dalšímu násilí, např. návštěva manželské poradny, snaha přimět manžela k protialkoholní léčbě atd. „Doufala jsem, že ho změním, nebo že vše pochopí a změní se. Nakonec jsme se rozešli a jsem ráda, že to takhle dopadlo.“ Nebo: „Věřila jsem, že to je situace, která se nebude opakovat. Pak jsem věřila, že ho přemluví, aby se šel léčit, že se vše časem spraví.“ Ty ženy, které naopak chtěly po násilném útoku partnera odejít, se nakonec stejně přiklonily k tomu, že ve vztahu zůstanou, protože doufaly, že se útoky nebudou opakovat. „...bylo mi z toho smutno a když se mi potom omlouval, myslela jsem si, že ho to tak mrzí, že už to pak neudělá.“ Jen velmi malý počet žen opustil vztah po jednom násilném incidentu. „Jeho jednání mě roztrpčilo a přesvědčilo mě, že pro něj nejsem bytost, které si váží stejně jako sebe sama. Když se takto zachoval jednou, bude se to jistě opakovat. Opuštění ho mi přišlo jako rozumné řešení, nenechám nikoho takto se mnou jednat.“ Vyskytovaly se i ambivalentní výpovědi: „Chtěla jsem se okamžitě rozvést, ale současně jsem věřila, že se to nějak srovná“. Ukázalo se, že i když byla jejich první reakce na násilný útok taková, že doufaly, že se nebude opakovat, nebo že chtěly okamžitě vztah opustit, stejně ve vztahu pokračovaly. Z toho lze usoudit, že se jedná jen o vstup do cyklu násilí z jiné perspektivy a že jejich první reakce se prakticky neodrazila na tom, jakým způsobem se vztah následovně vyvíjel.

Setrvání ve vztahu: rodina, finanční závislost a strach

Pokud bychom dále sledovaly cyklus násilí, tak jak byl teoreticky vymodelován, odpuštění a usmíření, které souvisí právě s vírou, že se nebude útok opakovat, že se vše srovná, je třetí fází cyklu. Tato víra v návrat k nenásilnému vztahu, nebo smíření se s tím, že násilí je součástí partnerského soužití, má mnoho dimenzí. Ale když alespoň pro tuto chvíli tyto dimenze seskupíme do dvou hlavních, můžeme říct, že se jedná buď o víru ve zlepšení na základě slibů, omluv a dočasného návratu do situace před první fází cyklu, ze vztahu tedy mizí odpuštěním napětí, ve kterém žena žila před útokem. Druhou velkou skupinu tvoří ženy, které přijmou variantu, že na útoku nesou vinu, jsou za něj spoluzodpovědné, nebo vnímají takové důvody pro partnerovu agresi vůči nim, které připisují objektivní důvody (ztráta zaměstnání, špatná bytová situace, alkohol atd.). Protože ale ve zkoumaném vzorku většina žen nebyla v aktuálním násilném vztahu, ale takový vztah už opustila, neobjevovala se jejich „víra“ jako spouštěč násilí tak často, jako je tomu ve výzkumech vycházejících z výpovědí žen, které ve vztahu s násilným partnerem žijí. Tento fenomén lze podle mého názoru vysvětlit zpětným přerámováním, odstupem od vztahu. Většina žen totiž poté, co ze vztahu odešly, reflektují, že ve vztahu zůstávaly příliš dlouho. Sledujeme-li dynamiku interakcí a násilí ve vztazích, je zřej-

mé, že i důvody pro setrvání ve vztahu se budou měnit. Tam, kde zpočátku mohla fungovat víra v to, že se takový útok nebude opakovat, se ženy po prožitku toho, že tyto sliby vyznívají naprázdno, dostaly ve vztahu tak daleko, že ačkoliv by ho chtěly opustit, mají jiné důvody pro to, aby setrvaly ve vztahu.

Když se tedy respondentky vyjadřovaly i k tomu, z jakého důvodu setrvaly/setrávají ve vztahu, nemůžeme je vnímat jako objektivní výpovědi o jejich minulé realitě, ale spíše jsme přizváni do příběhu o minulém/současném násilném vztahu. Násilí ve vztahu je totiž komplexní problém, ve kterém hraje roli mnoho proměnných (genderová socializace, uspořádání rodinných vztahů v naší společnosti, omlouvání mužské agrese jako přirozené atd.). Objevily se i takové výpovědi, kdy můžeme říct, že ženy z výše popsaného násilného cyklu vystoupily, aniž by vztah opustily, tzn. nevěří, že se partner změní a že se situace zlepší, nebo vnímají násilí jako normální součást vztahu (k tomu viz níže).

Dalším důvodem pro setrvání ve vztahu je strach, často je to strach o vlastní život a o život dětí. „Okamžitě bych odešla, ale nemám kam jít se čtyřmi dětmi. Nerada chodím domů, třese se mi celé tělo. Vyhrožuje, že si mě najde a zabije mě i s dětmi (pokud by vztah opustila – pozn. aut.).“ „Zůstala jsem kvůli dětem. Vyhrožoval, že když odejdeme, že nás zabije. Rozvedla jsem se, až když děti opustily domov.“

Podívala jsem se tedy odděleně na ty ženy, které uváděly, že zažívají aktuální vztah s násilným partnerem, a na ženy, pro které je násilný vztah součástí minulosti (i zde se ale samozřejmě objevují silné přesahy do současného života, k této otázce se vrátím později). Z žen, které zažívaly aktuálně vztah s partnerem, který se na nich dopouští násilí, jsme získaly jasné výpovědi od těch, které vztah jako násilný už rozpoznaly. Rozpoznání toho, že je partner násilník a že se žena ocitla v kruhu násilného vztahu, vyžaduje určitý čas a úzce souvisí i s informovaností o domácím násilí jako fenoménu. Pokud nemají ženy informaci o tom, že násilí v partnerském vztahu není jen jejich individuální problém, ale že ho zažívají další ženy, je pro ně obtížnější vztah zreflektovat. V tomto smyslu i mnoho respondentek pozitivně hodnotilo větší informovanost o domácím násilí ze strany médií. U žen, které zažily násilí jednou a už nepokračuje, se můžeme jen dohadovat, zda násilí bude pokračovat a vztah se dostane do výše popsaného cyklu, nebo zda se jednalo o ojedinělý případ, který se už opakovat nebude.

I když jsem se podívala odděleně na ty ženy, které zažívají aktuálně násilí ve vztahu, a na ženy, které z takového vztahu odešly, jako hlavní důvod pro setrvání ve vztahu shodně uváděly snahu o zachování rodiny. Dalšími uváděnými důvody byla finanční a bytová situace, která ženám nedovolila/ nedovoluje odejít ze vztahu. „Měla jsem odejít už před lety, i když jenom s taškou.“ Výpovědi o zachování rodiny i o finanční a bytové situaci vypovídaly vlastně jednak o strachu ze ztráty zázemí a jinými slovy o emocionální a finanční závislosti na partnerech, respektive na úplné rodině jako instituci: „Nechtěla jsem brát dětem tátů.“ Myslím, že strach ze ztráty zázemí (neměla jsem /nemám kam odejít) nevypovídá jen o obtížné finanční situaci, respektive finanční závislosti žen na jejich partnerech, ke které v rámci násilného vztahu často dochází, ale také o tom, jak obtížné je opustit místo, které společně se svými partnery vybuďovaly a které pro ně znamená domov a zázemí v nejširším slova smyslu.

Diskurs velké lásky: rozdvojená osobnost – zvíře a princ

Období, kdy je vztah ovlivňován násilným chováním, kontrolou a manipulací, mohou být, především zpočátku, poměrně krátká. Také chování a jednání, které ženy rozpoznají jako manipulaci nebo kontrolu, mohou zpočátku vnímat velmi pozitivně. „Ze začátku mi dělala manželova žárlivost dobře, dnes mám strach každý den, co zase přijde, ale jinak je dobrý táta a manžel“.

Towns a Adams³⁶ (2000) popisují ve své výzkumné studii týraných žen diskurs velké lásky (perfect love discourse), který může poutat ženy k mužům, kteří je ve vztahu týrají. Autor a autorka vycházejí

36 Towns, A., Adams, P. 2000. „If I really loved him enough, he would be ok“: Women's accounts of male partner violence. In: Violence against Women. June 2000. Thousand Oaks.

z paralely mezi pohádkovými příběhy a každodenním životem. Podle nich může diskurs velké lásky, tak jak je ustaven v západní kultuře, ovlivňovat vnímání partnerského vztahu. Z rozhovorů s respondentkami ve výzkumu vyplynulo, že popisují své partnery v intencích princ – zvíře, tak jako se tato dvojité osobnosti (double personality) objevuje v některých pohádkách. Přičemž v těchto příbězích jsou dobro a něha esenciální vlastnosti této osoby, zatímco temná stránka je prezentována pouze jako dočasné postižení (temporary affliction). Typickým příkladem je postava zvířete z pohádky *Kráska a zvíře*. Jinými slovy, partner je vnímán jako dobrý s tím, že má své špatné stránky, které ale netvoří integrální součást jeho osobnosti. V odpovědích respondentek v našem výzkumu se tato dvojakost vnímání partnera také projevila, až na jednu výjimku u aktuálně prožívaných vztahů. „Bohužel je manžel impulsivní, výbušný s vyhraněnými názory. Jinak ale miluje děti a vzorně se stará o rodinu. Nikdy jsem neměla pocit úplného ohrožení. Vzhledem ke svým zkušenostem bych neměla děti“. „Vůbec jsme si nerozuměli, byli jsme vlastně každý jinde a to ho dráždilo a chtěl mě donutit, přitáhnout k sobě (duševně). Bylo to vlastně z bezmocnosti. Jinak byl docela hodný, pomáhal doma, o děti se sice nestaral, ale vcelku nebyly problémy“.

Emoce

Některé respondentky se vyjadřovaly i o konkrétních emocích, které u nich převládaly v době násilného chování partnera. Většinou se jednalo o pocity smíšené (některé respondentky je tak samy označily). Převládal strach, bezmoc, stud a vztek. Další pocity, které respondentky vyjmenovaly, jsou: zoufalství, beznaděj, trápení, směšnost partnera, ponížení, nepřátelství, lítost nad partnerem, zlost (na sebe i na partnera), odpor (k sobě i k němu), nenávisť, pocit trapnosti, zklamání.

Ve většině případů se jednalo jen o výčet pocitů, takže je obtížné s tímto seznamem pracovat jako s analytickým materiálem. Když se přece alespoň v krátkosti zastavím u těch nejčastěji jmenovaných, vystupuje zde vedle pocitu strachu a bezmoci velmi silně pocit studu. Tento pocit podle mého názoru velmi silně reprezentuje pozici odpovědnosti ženy za vztah i za rodinu, možná i její předpokládanou moc nad vztahem v její konstitutivní podobě. Této tezi nahrává i další velmi často jmenovaný pocit: bezmoc. Nemusí se jednat jen o bezmoc ve smyslu neschopnosti bránit se fyzickým útokům, ale může jít právě o pocit bezmoci uprostřed vztahu, o pocit ztráty kontroly nad vlastní rolí ve vztahu.

Výše popsané emoce se nevztahují pouze k pocitům, které ženy zažívaly v době násilných fyzických incidentů, ale odrážejí jejich pocity i v situaci psychického násilí. Respondentky samy otázku psychického násilí do svých výpovědí přinášely a srovnávaly ho i se zažitým fyzickým násilím: „Psychické násilí je mnohdy horší než pár facek“, „Daleko horší než fyzické násilí je násilí psychické. Je velice skryté, plíživé a dokáže rozložit celou osobnost člověka“. Z odpovědí vyplynulo, že se psychické násilí ve vztazích vyskytovalo buď ve formě silné žárlivosti, výhrůžek (spojených s pokusem o odchod nebo s odchodem) a s ponižováním v nejširším slova smyslu.

Respektovat sama sebe, ne násilí partnera

Otázka dětí v rodině se ukázala jako průsečík ženina rozhodnutí, zda setrvat či odejít ze vztahu. Respondentky uváděly, že zůstávaly/zůstávají ve vztahu kvůli dětem, na druhou stranu byly děti právě jedním z hlavních důvodů, proč se nakonec rozhodly ze vztahu odejít. „Respondentka měla strach, ale chtěla odejít, rozvést se. A také to udělala. Děti byly přítomné, podle respondentky by neměly být, aby nekopírovaly chování: její syn ji také fyzicky napadl a psychicky týral jako partner.“ Tento zlom v jejich vlastní argumentaci zřejmě nastává ve chvíli, kdy cyklus násilí nabývá na dynamice a četnost útoků narůstá a doba mezi nimi se zkracuje. Toto byl totiž další hlavní důvod, který ženy uváděly, proč se rozhodly ze vztahu odejít. Bylo to tedy ve chvíli, kdy pochopily, že nejen, že se situace nezlepší, ale že se naopak neustále zhoršuje.

je. „Jestli mě ještě jednou uhodí, odejdu od něho. Rozmýšlím se mít další dítě. Když dítě uvidí doma chování přítele ke mně, bude se tak taky jednou chovat – kolotoč pokračuje.“

Podle výpovědí lze usoudit, že prakticky všechny ženy, které již nežijí se svým partnerem, od něj odešly samy, na základě vlastního rozhodnutí. Většina z nich také reflektovala to, že měly opustit vztah dříve, než to udělaly: „Respektovat sama sebe, ne násilí partnera.“ Pro většinu respondentek byl tedy partnerský vztah nasycený násilím a kontrolou už minulostí. Přesto pro ně rozchodem s partnerem často neskončil a důsledky tohoto vztahu přesahovaly do současného života žen. Někdy jako nezpracované trauma, což lze vyvodit z poznámek tazatelek o rozhovorech, ale i z vyjádření respondentek v poslední části dotazníku, který byl určen pro doplňující výpovědi. Tento prostor využívaly respondentky právě k reflexi dotazníku a obtížnosti zodpovězení otázek. Některé respondentky si vytvořily na základě prožitého vztahu jednak zobecnující úsudky o mužích a o vztazích: „Muži jsou despotičtí. V novém vztahu může člověk též narazit.“, ale také strategie, jimiž se ve svém současném životě řídí: „Manželství s hrubiánem mě poznamenalo natolik, že již nechci do společné domácnosti žádného muže.“ „Po těchto zkušenostech bych se nikdy nevdala. A ani už nechci mužům důvěřovat.“

Násilí jako normální součást života

Výlučnou skupinu tvoří ženy, které nevnímají násilí ve vztahu jako důvod k jeho opuštění. Násilí je přerárnováno tak, aby bylo snesitelné: „výbuch vzteku“, „rozčilený dialog“. Ženy, které neproblematizovaly násilí, ho představovaly v kontextu „polehčujících okolností“ pro partnerovo násilí (ztráta zaměstnání, alkohol, obtížná bytová situace). Důležitou roli zde hraje i normalizace násilí: „takhle to chodí“: „Zpočátku jsem si ale myslela, že je to normální, že je to tak ve všech vztazích. Myslela jsem, že to nějak přejde. Přítele jsem měla moc ráda a chtěla jsem vše zlepšit, ale když mi způsobil otřes mozku, odešla jsem. Bylo to těžké.“, „Myslela jsem, že to k životu patří.“

Některé ženy svou násilnou zkušenost spojovaly se „ženským osudem“ či „ženským údělem“, tedy s tím, co to znamená a přináší být ženou. „Nechci se rozvést, protože vím, že ho to brzo přejde a jinak se o mě dobře stará. Ženská musí něco vydržet, tak už je to na světě zařízeno.“, „Myslím, že je to běžné, muž se odreaguje, žena si popláče a vše je zase v pořádku“.

Závěry

Pro analýzu odpovědi jsem použila model cyklu násilí, který začíná napětím, které partner ve vztahu vytváří, v druhé fázi pokračuje násilným incidentem a ve třetí fázi dochází k usmíření a uvolnění atmosféry. Ukázalo se, že ať byla první reakce žen na násilný útok partnera vyjádřena vírou ve zlepšení situace, respektive její neopakování, nebo záměrem odejít, většina žen se stejně do cyklu násilí dostala.

Pro většinu respondentek výzkumu byl násilný vztah minulou zkušeností. Vesměs reflektovaly, že ve vztahu zůstávaly příliš dlouho a že měly odejít dřív. Mezi hlavní důvody pro setrvání ve vztahu, které ženy uváděly, patří snaha o zachování rodiny a finanční závislost na partnerovi, která souvisí i s tím, že nemají kam od partnera odejít. Snaha o zachování rodiny může vycházet jednak z vysoké hodnoty, která je rodině jako instituci v naší společnosti přisuzována. S tím souvisí i snaha zachovat rodinu dětem („nebrat dětem tátu“). Další významný činitel, který může ovlivnit rozhodnutí pro setrvání v násilném vztahu, je diskurs velké lásky, silný vztah k té lepší stránce partnera („jinak je skvělý manžel i otec“). Některé ženy ve vztahu setrvaly, protože násilí ve vztahu nevnímaly jako problematické a není pro ně důvodem k odchodu od partnera. Vnímaly ho v intencích „tak to v životě chodí“ a spojovaly ho s „ženským údělem“. Bylo by zajímavé podívat se blíže na to, zda a případně jak probíhá v těchto případech cyklus násilí. Stejná otázka se nabízí v těch případech, kdy ženy setrávají ve vztahu ze strachu o svůj život a o život svých dětí, nebo proto, že nemají sílu odejít. Tyto případy totiž spojuje ztráta víry (nebo její absence) v to, že se násilné útoky nebudou opakovat.

2.6.3 Odešla bych. To vím teď

Ve druhé otázce tematizovaly respondentky násilnou zkušenost skrze reflexi svého jednání jako adekvátního či naopak nevyhovujícího. Otázka zněla: „Vzhledem k Vaším současným zkušenostem, existuje něco, co byste dnes s odstupem času určitě udělala jinak než tehdy? (Odešla dříve od agresivního partnera, svěřila se policii, poradila se s odborníky, s rodinou, neměla (další) děti apod.)“. Vyjádření žen k tomu, zda-li jsou spokojené s tím, jak se zachovaly či nezachovaly, bylo často spojené s vlastní obhajobou toho, proč to bylo tak či onak. Přes poměrně velkou pestrost nabízených odpovědí je mezi nimi možné vysledovat několik zásadních kategorií, z nichž se jedna stala hlavním interpretačním modelem analýzy všech odpovědí.

Předně, ukázalo se, že existuje silná souvislost mezi formou otázky, respektive pořadím nabízených odpovědí a četností skutečných odpovědí. Je tak nutné si uvědomit, že součástí výzkumu byly i předpoklady možných odpovědí (které se třeba mohly od žen očekávat) v podobě nabídnutých variant za otázkou, které se následně v konečné podobě odpovědí mohou projevit.

Odejít dříve, hudba budoucnosti

Naprostě jasně se ukazuje, že nejčastější reakcí na otázku „co udělat jinak“, je touha po odchodu, respektive „dřívějším odchodu“. Tuto tendenci podporuje i skutečnost, že ženy měly poměrně často sklony k tomu, nic neměnit, z důvodu, že reakce na násilí byla z jejich hlediska správná, protože právě k včasnému odchodu došlo. Podstatnou informací je i to, že o dřívějším odchodu mluví jak ty ženy, které s partnerem již nežijí – tedy ty, které odchod jako strategii řešení zvolily (a přesto by raději odešly ještě dřív), tak i ženy, v jejichž vztahu násilí stále trvá. V takových případech hrají roli určité bariéry odchodu, které ženy zmiňují (jedná se např. o děti, hmotné zajištění, vlastní sebekázeň apod.). Zajímavé je všimnout si toho, co to vlastně „včasný odchod“ znamená. Zmiňovány jsou odchody hned po „prvním incidentu“ (...*Odešla bych hned při prvním projevu agresivity...*), odchody bez „další šance pro partnera“ (...*Odešla bych dříve a už nevěřila jeho slibům...*), tedy odchody, v nichž ženy odmítají znovu uvěřit možné nápravě násilníka, dále odchody i za cenu vzdání se majetku (...*Odejít za každou cenu, i bez majetku...*) či odchody bez ohledu či právě s ohledem na děti (...*Odejít dříve a nečekat až dítě (děti) vyroste...*). Kontext dětí vystupuje jako další důležitá kategorie. Ve snaze o zachování interpretace dle četností se k ní vrátím níže.

Odborníci jako druhá záchrana

Pořadí možností nabízených v otázce se může odrážet i v další nejčastější kategorii, a sice snaze „poradit se či svěřit se“ se svou situací někomu, nejčastěji odborníkům, u nichž ženy předpokládají specializaci na problematiku násilí, partnerských vztahů či závislosti na alkoholu. Bylo zajímavé srovnat tyto výpovědi s odpověďmi vztahujícími se ke kategoriím svěřit se rodině a ohlásit situaci policii, které se však v reflexích žen vyskytovaly méně často. Ve vztahu k blízkému okolí či rodině může tento trend kromě jiného poukazovat i na jistý pocit stigmatizace, který ženy mohou zakoušet. Z odpovědí je cítit určitá odpovědnost (ať už za samotný vztah či dobré jméno rodiny) snoubící se s pocitem viny, představující často pouta, díky nimž ženy ve vztahu stále setrvávají. Této interpretaci odpovídá i skutečnost, že podtextem odpovědí, v nichž ženy zmiňovaly potřebu vyhledat odbornou pomoc (uváděn je psycholog, manželská poradna či psychiatr), byl záměr vyhledat tuto pomoc pro sebe, zatímco partnerovi by ji „ne-naordinovaly“. Problém mají ony, a proto ho ony musí řešit.

Kromě odpovědí věnujících se blízkému okolí bylo v této kategorii zajímavé také téma vztahu k policii. Většinou byla kladně hodnocena možnost násilné činy ohlásit, a to především u těch žen, které se na policii ve skutečnosti neobrátily, zatímco ženy, které tak skutečně učinily, měly s touto institucí

špatnou zkušenost. Tento rozdíl se projevil i na jazykové úrovni, kdy ženy, které by se bývaly na policii obrátily, ale neučinily tak, používaly poměrně zajímavý termín „svěřila bych se policii“ (je ale otázka, nakolik byly inspirovány samotnou otázkou, v níž byl tento termín použit).

Moment změny v jednání

Jak jsem již poukázala výše, i přes rozlišení odpovědí se respondentky samy často vztahovaly k jedné jediné možnosti řešení násilné situace, kterou byl včasný odchod (nejčastější kategorie). I když jsem tedy shrnula následující odpovědi pod termín „změna v jednání“, jsou pochopitelně v úzkém spojení s kategorií „dřívější odchod“. Celou skupinu otázek je možné rozdělit do čtyř základních částí: (1) Nic bych neměnila, (2) Nemohla bych dělat nic jiného, jde dnes něco změnit?, (3) Nevím, co bych udělala jinak a (4) Změnila bych všechno.

Pokud si všimneme nejčastějších odpovědí, tedy odpovědí „nic bych neměnila“, objeví se jeden zásadní moment. Podařilo se totiž separovat poměrně velkou skupinu odpovědí („nic bych neměnila, udělala jsem vše dobře“), pod nimiž se skrývala především spokojenost nad tím, že dotyčná včas odešla (...*Udělal bych vše stejně, odešla jsem včas...;...Ne, neudělala bych nic jinak, rozešla jsem se...*). Lze tak jen znovu konstatovat, že obecně nejspokojenějším či nejčastějším řešením násilných situací je odchod od partnera či alespoň pokus o to. Zajímavá v této skupině odpovědí byla ještě druhá nejčastější výpověď – reakce „nevím“, pojící se s takovými výrazy jako „těžko říct“ či „nevím, podle situace“ (...*Těžko říct, nevím jestli bych to udělala jinak...;... Nevím, podle situace...;... To by záleželo na možnostech bydlení, sháněla bych něco...*). Nejasnost ve vlastním chování či orientace v celé situaci se objevovala ve výpovědích i v následující kategorii. Pro problematiku domácího násilí se ukazuje jako významná, a proto se jí budu níže také věnovat.

Bariéry a překážky: děti jako motor i brzda

Výpovědi, kdy ženy neví, co by změnily, protože situace může být „všelijaká“ (bytové problémy, finanční zázemí, děti...), nás vtahují do příběhů, kde důležitou úlohu hrají bariéry či překážky, bránící vlastním rozhodnutím. Objevuje se tak představa kruhu, v němž se násilné činy a životy zasažených lidí odehrávají. Na jedné straně touha odejít, kterou ale není možné z nejruznějších důvodů zrealizovat. Ambivalentní roli v tomto kontextu hrají děti, které představují brzdou i pohon. Ve výpovědích v tomto kontextu existuje zásadní rozpor v tom, co děti pro vztah (a samotné chování žen) znamenají. Ostrá sdělení typu „nemít děti vůbec“ kontrastovaly s výpověďmi „počkat, až děti vyrostou“. Častěji převažovaly výpovědi typu „...Neměla bych děti, odešla dříve a byly i stavy, kdy jsem ho chtěla zabít...;“ či „...Zachovala jsem se dobře, že jsem odešla, především kvůli dětem... Odešla bych dříve a ušetřila děti takových výstupů...; ... Odešla bych dávno, když byla dcera malá, aby neviděla scény s manželem...“. Skrze děti se tak projevuje i jistá ambivalence k vlastní pozici ve vztahu, kdy žena bojuje se svou odpovědností za udržení rodiny na jedné straně a se zachováním vlastní důstojnosti, práv a leckdy i života na straně druhé. Nabízí se ale otázka, co vlastně znamená zachování rodiny a kterými cestami se může uskutečnit či jak vlastně kontrastující odpovědi žen vnímat? Z pozice výzkumníka, který pracuje s kvalitativními daty, není tato situace nijak výjimečná. V kvalitativních analýzách se totiž často znovu a znovu ukazuje, že právě rozpory jsou to, co nás k realitě maximálně přibližuje. Proto je tento rozpor pro analýzu otevřených otázek výzkumu hodnotný a nabízí kromě již zmíněných i následující interpretace. Ambivalence pocitů respondentek v souvislosti s dětmi představuje reflexi násilného vztahu, nejasnost odpovědnosti za celou situaci a traumatizující postavení samotných respondentek. Tato ambivalence a nejasnost (která může být spojena s neznalostí vlastních možností/práv) je pro poznání problematiky domácího násilí důležitá. Spojíme-li navíc toto téma s posledními dvěma kategoriemi, ukazuje se, že ambivalence převažuje i v nahlížení vlastních emocí a citů v době násilného chování partnera.

Týrané ženy jako aktérky situace

Dosud jsem se zabývala kategoriemi, které více méně respektovaly pořadí odpovědí nabízených v otázce, navíc byly skutečně nejčetnější. Výpovědi, které lze zahrnout pod název „aktivní odpor“ a „sebezpytování vlastních kroků“, se nabízené škále vymykají, i když s nimi pochopitelně úzce souvisí. První zmíněná oblast – aktivní odpor – byla charakterizována výpověďmi typu: „... Nechala bych ho zmlátit, ať vidí...; ... Nenechat se ovládat...; ... Již na sebe nikdy nenechám vztáhnout ruku...“, tedy určitou aktivní obranou vlastní osoby, související s uvědomováním si hierarchičnosti celé situace. Z analýzy vychází, že by ženy ocenily, kdyby mohly být aktivními účastnicemi, zároveň se ale objevovaly výpovědi, kde ženy samy sebe obviňovaly.

„Sebezpytování“ je zřejmě výraznou doménou odpovědí na druhou otázku celého dotazníku, neboť se v něm zrcadlí silná reflexe vlastního chování v dané situaci. Specifickou doménou této oblasti byl pocit nevhodného chování ze strany respondentky („...Měně partnera dráždit...; ... Neprovokovala bych...; ...Dívala bych se na problém s chladnou hlavou, bez emocí...“), jenž ve spojení s odpověďmi „neměla bych s ním další dítě“ a „obrátila bych se na odborníky“ nabízí tento závěr: týrané ženy často (a to nejen v době násilného činu) hledají vinu u sebe či se snaží vyložit si situaci tak, aby přinejmenším také stály v vzniku a příčin násilných situací jako aktivní účastnice.

Závěry

Před závěrečnou rekapitulací nejzásadnějších odpovědí na druhou otázku je důležité zmínit alespoň krátce časté výpovědi těch žen, u nichž násilná situace stále trvá. V těchto případech se jako nejčastější faktor ukazuje především alkohol u partnera a nespokojenost žen s radou odborníků. I proto tyto ženy zřejmě radí ostatním týraným ženám odejít, i když samy toho schopné nejsou. Opět se tedy jako zásadní řešení situace nabízí téma odchodu, byť nerealizovaného.

Shrnu-li stručně možné závěry z odpovědí na otázku, zda by s odstupem času udělaly ženy, které prošly/procházejí násilnou zkušeností ve vztahu, něco jinak, jednoznačně se jako nejčastější návrh ukazuje odchod od partnera, provázený snahou o konzultaci s odborníky, méně již ohlášení činu na policii a ještě méně obrácení se na vlastní rodinu či blízké okolí. Děti znamenají pro včasný odchod bariéru i motor, vlastní pocity jsou pak spíše ambivalentní a rozporuplné, ne vždy považuje žena své chování za adekvátní situaci. Obecně se zdá být trendem skutečnost, že ženy vědí, jak situaci řešit, ale až s odstupem času. Důležité je proto sledovat bariéry, které znesnadňují či přímo brání uskutečnění toho, co týrané ženy považují za dobré aktuální řešení násilných situací. Snaha žen být aktivními účastnicemi v daných situacích poukazuje na nerovné a mocensky ukotvené postavení týraných žen. Lepší obraz možných souvislostí ale poskytne propojení odpovědí na všechny čtyři otevřené otázky.

2.6.4 Dělejte vše tak, jak poroučí vaše srdce a hlavně rozum

Ve třetí otázce dotazníku byly respondentky dotazovány, co by ony samy poradily ženám, které se, stejně jako ony, potýkají s problémem násilí v partnerském vztahu, resp. jsou oběťmi domácího násilí. Z odpovědí je cítit velká míra určité solidarity s ostatními ženami, sdílení stejné zkušenosti. Odpovědi jsou formulovány často adresně „Buďte silné a odejděte od něj!“ Z odpovědí žen, které dokázaly násilí ukončit, je patrná chuť pomoci ostatním ženám, které domácí násilí zažívají, a snaha dodat jim sebevědomí a sílu k odchodu: „Najít v sobě sílu a odvahu“, „Potlačit pocity studu, zahanbení, necítit vinu a bojovat za sebe a děti“.

Velká většina odpovědí, v nichž respondentky radí ženám, které se ocitly v podobné životní situaci, směřuje k aktivnímu řešení situace. Aktivním řešením označují aktivní odpor žen proti násilnému chování

partnera, mobilizaci sil k akci – ať už jsou rady konkrétní, jako vyhledat odbornou pomoc, nahlásit incident policii: „Dojde-li k incidentu, okamžitě řešit přes manželské poradny“, „...okamžitě podat žalobu a ihned pracovat na rozvodovém řízení...“ či pouze nabádají k odporu: „Ať se nestydí a řeknou to“, „Aby se nenechaly žádným způsobem ponižovat“. V kontextu konceptu ženy-pasivní oběti domácího násilí je tato informace poměrně významná.

Výpovědi žen, které žily s agresivním partnerem, obsahovaly dále poměrně jasné sdělení: pakliže s tím něco neuděláte sama, situace se nezmění a násilí nepřestane „Hlavně nevěřte, že se situace zlepší. Raději to řešte co nejdříve, aby nebylo pozdě.“, „Aby nežily v přesvědčení, že to bylo naposledy“. Toto konstatování je v odpovědích respondentek zastoupeno poměrně často. Přesto ženy mnohdy čekají a doufají, že už se násilí znovu opakovat nebude. V této víře je utvrzují především právě jejich vlastní partneři, kteří je po napadení přesvědčují dárky, omluvami a sliby, že se to stalo naposledy. Realita však bývá taková, že násilné chování partnera často nejen pokračuje, ale zároveň také graduje a spolu se vzrůstajícím strachem ženy se cesta ven z takového vztahu stává obtížnější. Poměrně často jsou navíc ženy na partnerovi ekonomicky závislé, což prohlubuje jejich celkovou závislost. S tím úzce souvisí i otázka bydlení, která rozhodnutí ženy odejít od partnera často ovlivňuje. Obojí zmiňovaly respondentky poměrně často. Skutečnost, že velmi často nemají kam jít a jejich finanční situace jim neumožňuje si najít vlastní bydlení, je důležitým argumentem, který ovlivňuje jejich ochotu ze vztahu odejít: „Máte-li možnost odejít bydlet jinnam, na nic nečekejte a zmizte“, „Okamžitě bych odešla, ale sama nemám kde bydlet a bojím se, manžel vyhrožuje, že si mě najde a zabije mě i děti“.

Mezi odpověďmi zcela jasně dominuje rada odejít od agresivního partnera a vztah s ním ukončit. Častým podnětem k odchodu jsou děti a snaha ženy je před násilným chováním chránit: „Nezůstávejte s násilníkem ani kvůli dětem. Hlavně kvůli dětem ne!“. Vědomí toho, že partner ubližuje nebo může ublížit i dětem, bývá často silnější důvod, který ženy zmobilizuje k odchodu z násilného vztahu, než skutečnost, že partner fyzicky napadá ženu samotnou.

Druhou nejčastější radou ženám, které zažívají domácí násilí, je vyhledat pomoc a o problému s někým mluvit. Převažuje rada obrátit se na specializovanou odbornou pomoc, ať už je tím myšleno krizové centrum pro oběti domácího násilí, linka důvěry či manželská poradna. Bylo by zajímavé poměřit četnost těchto odpovědí, které ženám radí mluvit o svých problémech s odborníky, s množstvím azylových domů a pracovišť specializovaných na pomoc obětem domácího násilí. Vedle rady „žádat o pomoc odborníky“ zmiňovaly ženy, které měly či mají zkušenost s domácím násilím, jako důležité mít možnost o své situaci promluvit s někým blízkým. Poměrně často se tedy objevila rada svěřit se někomu, nezůstávat s tímto problémem sama a tak i získat podporu pro své rozhodnutí „Nezůstávat s trápením sama, mnohdy stačí svěřit se kamarádce a najít řešení“.

Poměrně nízký počet odpovědí, které radily po napadení kontaktovat policii, může být interpretován jako výraz možné nedůvěry obětí domácího násilí vůči státním orgánům a současně jako projev strachu z takového, poměrně radikálního, kroku „Hledat všemožně pomoc – na policii ji však za současných zákonů nenajdou“. Druhou skutečností, kterou respondentky kritizovaly, je nedostatek a nedůsledná aplikace zákonů. „Pokud nebudou zákony na ochranu týraných žen či dětí a nebude se to řešit okamžitě, nebude spravedlnost v řešení případu od případu“.

Vedle odpovědí, které nabádaly k aktivnímu řešení situace, byla také poměrně často zastoupena varianta odpovědi „nevím“. V kontextu toho, že jde o ženy, které mají zkušenost vztahu s násilným partnerem, by se dalo očekávat, že tímto způsobem budou odpovídat převážně ty ženy, pro které bylo domácí násilí v té chvíli aktuálním problémem a které si samy ještě pomoci nedovedly, např.: „Neumím radit ženám, já sama se s tím neumím vypořádat“. Stejně tak se v neschopnosti či nevěli poradit ostatním ženám odráží poměrně rozšířený názor, že násilí v partnerském vztahu je osobní věc každého a jeho řešení je čistě individuální záležitost „To si každá žena musí sama rozmyslet, jak dalece je ochotna snášet a tolerovat to, co se děje. Je to individuální“.

Když shrnu závěry, které se v analýze třetí otázky objevily, naprosto jasně převažují odpovědi, které vyzývají týrané ženy k aktivitě, k zastavení násilí, k odporu. Konkrétně pak se jako nejčastější rada ukázala odpověď „odchod od partnera“, kterou v četnosti následovala skupina odpovědí „vyhledat odbornou pomoc“.

2.6.5 O násilí musíme více hovořit

Otázka 4 (Je ještě něco, co byste chtěla v rámci tohoto tématu dodat? Velmi vítáme jakékoli Vaše další zkušenosti, postřehy či návrhy.) byla koncipována jako poslední možnost něco dodat, vyjádřit se k tématu. Z tohoto důvodu jsou odpovědi na otázku poměrně roztržité, i když několik základních, ne příliš početných kategorií lze rozlišit. Nutno také dodat, že velká většina dotazníků vyplněných ženami, které zažily týrání v partnerském vztahu, zůstala v této otázce nevyplněná.

Respondentky tuto otázku využívaly ke sdělení různých poselství a názorů, které se nutně netýkaly přímo jejich osobní násilné zkušenosti či násilí obecně. Sem lze zařadit výpovědi týkající se obecně rovnosti mužů a žen, např. „Neexistuje rovnoprávnost mužů a žen“ či „Chtěla bych se narodit mužem, který to má v životě lehčí. O rovnoprávnosti si můžeme nechat jen zdát.“ Další obecné výpovědi se týkaly problematiky domácího násilí a reflexe jeho vnímání ve společnosti, např.: „Je smutné, že si spousta lidí myslí, že ‚domácí‘ násilí prakticky neexistuje a že si za to ženy mohou samy.“ či „Když se to stane jednou, může se to opakovat kdykoli.“

Jindy se zde respondentky vyjadřovaly ke svým osobním zkušenostem a reflexi násilí a následků násilí ve vlastním životě. Tyto výpovědi se týkaly otázek žárlivosti, alkoholu, nutnosti poznat partnera, případně jeho rodinu před svatbou a nechuti se znovu vdávat či se pouštět do nových vztahů (např. „Nejlepší je udržovat s mužem pouze ambulantní styk, nebo si ho občas pozvat do svého bytu, ale nikdy nepřihlašovat k trvalému pobytu. To jsem se teda pěkně spálila.“). Z této reflexe někdy vzešla rada pro jiné ženy.

V rámci této různorodosti typu odpovědí na otázku 4 je ovšem možné nalézt hlavní kategorie, do kterých se soustředí více odpovědí. Hlavní a nejpočetnější skupina odpovědí se soustředí na pozornost věnovanou tomuto problému – na „mluvení o problému“, a to v různých obměnách. Nejvíce se vyskytuje případ „mělo by se o tom více hovořit, protože ženy se o tom bojí“ případně „stydí hovořit“, další odpovědi by spadaly do kolony „více pozornosti v médiích“ případně že existuje „málo informací“ a že by se měly více podporovat organizace poskytující ženám pomoc.

Z tohoto důrazu na více informací a větší propagaci organizací je patrné, že většina týraných žen pocítovala nutnost situaci změnit nebo zlepšit, ať se to již týkalo nedostatku informací nebo v jiných případech nedostatku ve službách poskytovaných státem. Další velká skupina odpovědí se tedy soustředila na nutnost změny. Dle týraných žen je nejvíce nutné změnit práci policie, legislativu a přístup státu k týraným ženám ve smyslu, že by stát měl zabezpečovat více možností bydlení, azylové domy pro týrané ženy s dětmi a utajené adresy z důvodu následného pronásledování ze strany násilného partnera. Problematika bydlení byla zmiňována i samostatně, bez explicitní zmínky, že by se něco mělo změnit. Ženy hovořily o problému bydlení v souvislosti s nemožností odejít z násilného vztahu. Dalším významným problémem se ukázala být otázka financí a finanční nezávislosti žen. V dotaznicích se několikrát objevilo, že ženy jsou na manželovi finančně závislé, což opět znemožňuje jejich odchod.

Druhou nejpočetnější kategorií bychom mohly nazvat „aktivní odpor“. V těchto výpovědích ženy vyzývají – na základě své zkušenosti – jiné ženy k tomu, aby si „to“ nenechaly líbit, aby se bránily, aby se měly rády, netrpěly, budovaly si vlastní sebevědomí a aby byly schopné se bránit i fyzicky. Vzhledem k tomu, že jde o druhou nejpočetnější kategorii, je zřejmé, že otázka sebevědomí, obrany a aktivního hledání řešení je pro týrané ženy velice důležitá. Tento důraz na aktivní odpor stojí v příkrém rozporu se vžitým pojmenováním „obět“, jak jsou týrané ženy nazývány.

Třetí největší kategorii jsem shrnula do kolony „vnější pomoc“, kdy respondentky radí, aby se ženy v případě násilné situace svěřily, vyhledaly pomoc odborníka, své rodiny a kamarádů a nesnažily se tuto situaci řešit samy. Vzhledem k výpovědím k ostatním otázkám kvalitativního dotazníku je možné tuto výzvu chápat jako reflexi vlastní zkušenosti, kdy týrané ženy velice často zůstaly se svým problémem samy, nikomu se nesvěřily – ať již to bylo z důvodu strachu či studu. Obě dvě tyto emoce byly zdůrazňovány v otázce 4 v souvislosti s tím, proč je důležité o tomto problému hovořit.

Respondentky se dále soustředily na „nutnost odchodu“ z násilného vztahu, nejčastějším uváděným důvodem byly děti. Respondentky vyjadřovaly obavy z mezigeneračního přenosu násilného chování (jedna jej již zažívala osobně) či možnosti způsobit dětem psychické trauma. Důležitost této kategorie vyvstává zejména v souvislosti s otázkou 2, kde ženy hodnotily, co by dnes s odstupem času udělaly jinak. Dřívější odchod je nejčastěji zmiňovanou změnou, kterou by ženy učinily.

Poslední větší skupina odpovědí se týká reflexe samotného dotazníku. Tyto komentáře byly jak pozitivní, tak negativní, několikrát byla zmíněna absence otázek týkajících se psychického násilí, kdy bylo zmiňováno, že je často horší než samotné fyzické násilí. Tento typ odpovědí se vyskytoval i v jiných částech kvalitativního dotazníku.

V této souvislosti se vyskytovaly odpovědi typu:

- „Otázky dost na tělo“
- „Je to dost náročný dotazník a to hlavně na vzpomínky“
- „Málo možností k odpovědím na frekvenci určitých dějů – není žádná možnost mezi NIKDY a OBČAS, např. jednou – párkrát.“
- „Myslím, že tyto dotazníky nenapomůžou ženám proti násilníkům“
- „Chtěla bych jen dodat, že se mi váš dotazník na násilí na ženách zamlouval a lehce se mi odpovídalo i na choulostivé otázky.“
- „Během dotazování se zapomnělo na psychické týrání.“
- „Je to velice osobní dotazník. Chybí otázky na psychické a duševní následky. Jen je tu fyzické násilí a sex.“

Z výše uvedeného je zřejmé, že týrané ženy využívaly otázku 4 zejména ke kritice stávající situace, reflexi obtíží, se kterými se samy musely či stále ještě musí potýkat (např. v současné době nemají z násilného vztahu kam odejít), a návrhům opatření, které by z jejich osobního hlediska mohly napomoci. Je zde patrný pocit nespravedlnosti a nezájmu ze strany státu, který považují za špatný. To ostatně reflektuje to, že stát, přes nepochybný pokrok a snahu v této oblasti konat, stále ještě nemá koncepci boje proti domácímu násilí, státní orgány a úřady jsou v otázkách domácího násilí velice liknavé, či právě i kvůli vlastnímu nedostatku proškolení a informací nevědí, jak postupovat či jak se k týraným ženám chovat. Problematické v otázce informovanosti je i to, že stát v rámci svých vlastních kampaní proti domácímu násilí nepropaguje široký vějíř organizací ve všech regionech tak, aby se důležité informace dostaly k cílové skupině týraných žen. V této souvislosti je důležité podotknout, že i priority týkající se násilí na ženách a boje s ním, které si stát vytyčuje v každoročním dokumentu *Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen*, nejsou plněny či jsou dokonce porušovány (např. prioritou budovat síť azylových domů, kdy v roce 2004 došlo ke zkrácení dotací a následnému zavírání některých azylových domů). To se odráží i ve skupině odpovědí, které jsem soustředila v kategorii „aktivní odpor“, neboť ženy několikrát vyjadřují nutnost pomoci si samy, protože to za ně nikdo jiný neudělá.

2.6.6 Závěry

Kvalitativní doplňující sonda byla realizována s cílem rozkrýt specifické aspekty zkušenosti domácího násilí, které nebylo možné odhalit v čistě kvantitativním výzkumu. Tyto otázky ovšem byly pouze doplňující a nebyly získány od všech žen ve výzkumném vzorku se zkušeností s domácím násilím a naopak v některých případech byly vyplněny i v případě, že žena žádnou násilnou zkušenost neměla. Tato analýza se soustředila pouze na dotazníky vyplněné ženami, které násilnou zkušenost v partnerském vztahu mají.

Otázky pokryly čtyři základní oblasti, a to:

- jak se ženy cítily v době násilného chování a co chtěly v tu dobu udělat (odejít či zůstat, protože doufaly, že to přejde),
- zda by s odstupem času udělaly něco jinak,
- co by doporučily ženám v podobné situaci,
- zda chtějí cokoli doplnit.

Základní informací, která z doplňujících otázek vyplynula, je obrovská nejistota, neorientace spojená s neinformovaností. To se netýká pouze týraných žen, ale celé společnosti. V tuto chvíli není jasně definovaná úloha státu v boji proti domácímu násilí. Přestože se vláda k tomuto úkolu zavázala ve svém dokumentu *Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen*, nebyla na politické úrovni jasně a veřejně deklarovaná nepřijatelnost domácího násilí ani násilného chování obecně. Dalším problémem je fakt, že neexistuje závazná metodika pro policii ČR, jak se chovat v případě nahlášení domácího násilí, jak se chovat k ženám, které přijdou případ nahlásit, ani jak se zachovat při výjezdu k ohlášenému případu domácího násilí. Tento problém se obecně týká všech zainteresovaných aktérů (lékaři a lékařky, sociální pracovníci a pracovníci, učitelé a učitelky ve školách atd.). Navíc v současné době v ČR neexistuje ani institut vykazání násilníka ze společnosti domácnosti či zákaz přiblížení,³⁷ a tak se jedinou možností pro týrané ženy v případě, že se na policii obrátí, stává ohlásit případ a dát souhlas se stíháním rodinného příslušníka. Tato situace není problematická pouze z toho důvodu, že stát zde nepřebírá roli vykonavatele práva *ex lege*, ale i z toho důvodu, že ženám poskytuje pouze jeden model řešení, tj. trestní stíhání. To se jeví jako velice problematické, neboť pro týrané ženy v některých případech z různých důvodů (emocionální vztah k násilníkovi, nejistota jak postupovat, přikrost řešení situace atd.) není přijatelné zahájit trestní stíhání, ale spíše by volily jiný způsob řešení problému (např. vykazání trýznitele). Z výše uvedeného vyplývá, že neexistuje jasně formulovaný sociální scénář, jak situaci domácího násilí řešit. Tento scénář neexistuje ani na osobní úrovni, neboť z dotazníků jasně vyplývá nedostatek informovanosti mezi ženami, jak v situacích domácího násilí postupovat, na koho se obrátit a jak se k celé situaci postavit.

Zde je nutné si uvědomit i další související problémy, které se vztahují k nastavení genderových rolí a dalších hodnot ve společnosti. Za prvé, z existujících výzkumů vyplývá poměrně velká míra tolerance vůči násilným projevům (Pikálková 2001) a obecný společenský pocit, že domácí násilí je soukromým problémem partnerů, do kterého nemá vnější svět zasahovat. Z toho plyne nejistota týraných žen ve vztahu k nedostatku informací a pocitu, že „toto břemeno“ musí nést samy.

Dalším spojeným problémem je socializace žen k přijetí absolutní odpovědnosti za vztah a za jeho udržení. Ženy jsou socializovány k očekávání velké lásky, která překoná všechny problémy. S tou-

37 Tyto dva instituty se možná dostanou na projednávání ve vládě v roce 2004, přičemž paragrafované znění by mělo vzniknout do podzimu 2004.

to romantickou představou partnerské lásky je spojený i křesťanský předpoklad, který se dodnes projevuje v manželském slibu, že manželé spolu budou v dobrém i zlém a že si budou oporou. Tyto signály, které společnost ženám vysílá, mohou vést k velice ambivalentnímu postoji v případě domácího násilí, neboť z logiky věci by vyplývalo, že pokud žena bude partnera dostatečně milovat, k násilí by nedocházelo. Tyto faktory mohou vést k tomu, že týrané ženy situaci násilí zvnitřní v tom smyslu, že pokud se bude chovat jinak a lépe, bude partnerovi prokazovat lásku, situace se vyřeší. To vede ke stále většímu úsilí a snaze týraných žen své chování „zlepšit“. V této souvislosti se tedy tento typ odpovědnosti za partnerský vztah stává součástí násilného cyklu, neboť s tím, jak eskalují projevy násilí, se zvyšuje úsilí žen násilnému chování předcházet plněním stále zvyšujících se nároků ze strany násilných partnerů.

V této souvislosti jsme se musely potýkat i s problémem, jaký termín pro ženy, které mají násilnou zkušenost v partnerství, používat. Odmítly jsme termín *oběť domácího násilí*, neboť se domníváme, že výraz *oběť* staví ženy do pasivní role bez toho, že by bral v potaz aktivní participaci žen na řešení situace a vyvíjení množství strategií, jak domácí násilí řešit, jak mu předcházet a jak se s ním vyrovnávat. Z dotazníků navíc vyplývá, že ženy se jako oběti necítí a naopak se jako velice důležitý aspekt projevil aktivní odpor, který pro týrané ženy může nabývat různých forem. Výše uvedený terminologický problém jsme řešily používáním výrazu „ženy, které mají zkušenosti násilí v rodině“ a jeho opisy či výrazem „týrané ženy“. Vzhledem k tomu, že neexistuje jasný sociální scénář a paradigma pro řešení domácího násilí, neexistuje pro nás ani přijatelné označení pro ženy s násilnou zkušeností. Všechny existující termíny s sebou nesou problém, že pozornost vždy upírají na ženu, která je v násilném vztahu, místo toho, aby poukazovaly na násilného partnera, který je původcem cyklu násilí.

Na obecné úrovni z analýz vyplynula velká provázanost jednotlivých otázek a důležitost některých aspektů zkušenosti domácího násilí. To se projevilo v tom, že základní kódy v každé otázce je možné nalézt i v ostatních otázkách.

Ve všech otázkách je tak patrný důraz na odchod, přičemž je zřejmé, že ve většině případů by ženy byly rády odešly dříve. Pouze v otázce 1, která se ptala po bezprostřední reakci na násilný incident, převažovala víra, že vše zase přejde, respektive, že se násilí nestane integrální součástí vztahu. Ale i zde se ve velké míře objevilo rozhodnutí odejít, které ale ženy nakonec neuskutečnily a ve vztahu setrvaly/setrvaly. Zde se opět jako velice užitečný ukazuje koncept cyklu násilí, který pomáhá vysvětlit, proč a jak se ženy po určité, často velice dlouhé době, rozhodnou odejít, respektive rozhodnou ve vztahu setrvat. Vzhledem k tomu, že jedním z význačných znaků domácího násilí je jeho eskalace a stoupající nebezpečnost, v určitém momentě ženy pochopí, že situace se sama nezlepší, a na základě své zkušenosti a dalších proměnných se buď rozhodnou zůstat a násilí snášet, přičemž zdůrazňují osobní rovinu tohoto rozhodnutí, nebo se snaží situaci řešit odchodem, protože vědí, že už nemají co ztratit.

Děti v tomto rozhodnutí hrají velice důležitou roli, která se opět projevila napříč otázkami. Přestože děti mohou figurovat i jako důvod, proč ženy v násilném vztahu setrávají nebo dle vlastní reflexe setrvaly poměrně dlouho (násilnický manžel se k dětem chová hezky, je to hodný táta, rodina by měla zůstat pohromadě – zde by bylo zajímavé detailně zkoumat, v jaké fázi cyklu a po kolika incidentech se respondentka výzkumu účastnila), většina odpovědí, kde jsou děti zmiňovány, se kloní spíše k tomu, že děti jsou důvodem k odchodu (děti by neměly být svědkem násilného chování, ženy reflektují strach z mezigeneračního přenosu násilí, mají strach o zdraví a život dětí). V této souvislosti se jako velice silná a významná reflexe násilí jeví výpovědi typu „neměla bych děti“ či případně „neměla bych další dítě“. Tyto výpovědi nevnímáme pouze jako reflexi obtížného postavení dětí a vědomí si této obtížnosti v případě týraných žen, ale spíše jako velice výmluvné vyjádření touhy celý vztah anulovat. Poukazuje na nemožnost násilí řešit a na vinu či vědomí nesprávnosti násilí ve vztahu. To znovu potvrzuje, že týrané ženy nejsou v násilných vztazích pasivními trpitelkami, ale jsou si vědomé sebe samých i svých mož-

ností. Domníváme se, že výpověď „neměla bych děti“ je výrazem absolutní bezmoci a odkazuje na to, v jak sevřené pasti se žena ocitne.

V této souvislosti se nám jako užitečný jeví koncept „institucionalizace“ v rámci instituce a jejích projevů. Tento termín se používá pro popis zvnitřnění paradigmatu vězení ze strany vězňů v případě dlouhodobého pobytu ve vězení a následné neschopnosti žít za branami vězení. Vzhledem k tomu, že vztah domácího násilí funguje na podobných principech popření osobní vůle, omezení osobních svobod, přijetí určitých modelů chování daných v rámci dané instituce a nutnosti tyto modely přijmout v zájmu přežití, je snaha situaci řešit v rámci paradigmatu násilného vztahu a celé instituce manželství nanejvýš pochopitelná. Nelze tedy než jen znovu zopakovat nutnost téma domácího násilí otevřít a řešit na celospolečenské rovině a poskytovat týraným ženám služby, které jim pomohou situaci řešit.

V souvislosti s odchodem se velice silně ukázala ve všech otázkách velká důležitost bytové a finanční situace žen v násilném vztahu. Ženy reflektují, že špatná finanční či bytová situace jim buď brání v odchodu (nemají kam jít, nemají prostředky), a to je spojeno se ztrátou zázemí a strachem z nejistoty. Nicméně ženy uvádějí, že měly odejít mnohem dříve, i bez bytové jistoty či bez peněz. Domníváme se, že problém obtížné bytové situace neukazuje pouze k tomu, že ženy (případně s dětmi) nemají kam odejít, ale i k budování společné domácnosti, společného „domova“. Obtížnost odchodu ze společného domova by tedy měla být reflektována i v souvislosti s institucí manželství a s tím spojených očekávání společného partnerského života.

V odpovědích na otázku 1 a posléze 4 se ukazuje, že ženy velice silně pocítují strach a stud. Strach funguje jako inhibitor odchodu, neboť jsou s ním spojené výhrůžky násilníka, že ženu či případně děti najde a zabije. Ženy reflektují, že je o problematice potřeba hovořit právě proto, aby se tento strach a stud odbouraly. V této souvislosti je jako důležitý vnímán i samotný dotazník a výzkum. V souvislosti se strachem a studem, které týrané ženy zažívají, je závažným aspektem snaha poradit se (nejčastěji s odborníky) a svěřit se (nejčastěji rodině či kamarádce).

Přes všechny obtíže, překážky, strach a další nejistoty se jako jedna z důležitých strategií pro řešení a také vlastní uvědomění si své pozice v násilné situaci jeví snaha o „aktivní odpor“ a aktivní angažovanost na změně situace. Tento termín dobře vystihují odpovědi, v nichž ženy uvědoměle vyjadřovaly touhu po nápravě a také pomstě za své týrání. Na rozdíl od jiných odpovědí zde byla jasná deklarace viny týrajícího partnera, stejně jako silné uvědomění si situace jako nerovné a nespravedlivé. Bylo znát, že si ženy kromě přání pomsty či odplaty především uvědomovaly, že násilí a týrání není v partnerském vztahu něco samozřejmého, představuje obrovský zásah do integrity a osobnosti ženy a že rozhodně není v pořádku. Vzhledem k tomu, že ve finále jsou to samotné ženy, které rozhodnutí odejít musí učinit a musí se posléze potýkat s velice svízelnou ekonomickou a bytovou situací a zároveň s traumatickou zkušeností a samotou, je tento důraz na aktivní odpor, svépomoc a spoléhání pouze na sebe důležitým argumentem pro vnímání týraných žen ne jako obětí, ale jako silných osobností, které se snaží řešit velice obtížnou situaci a které jsou si vědomé vlastní agence a hodnoty sebe sama (viz výše). Tato teze může vzbudit dojem, že je v rozporu s tezí v analýze k otázce jedna. Tady se objevují výpovědi jako „to přejde“, „se to srovná“ atd. Autorka interpretovala tyto výpovědi v tom smyslu, jakoby ženy vnímaly násilí jako nezávislou proměnnou na jejich partnerském vztahu. To není obtížné pochopit, pokud si připomeneme, že násilí je jednosměrný akt, nejedná se tedy o komunikaci (v nejširším slova smyslu). Aktivita aktérek, tak jak byla interpretovaná v dalších částech analýzy, se týká spíše strategií, jak se vypořádat se vztahem, který je nasycen násilím, ale ne s konkrétním násilným incidentem. Kategorie „aktivní odpor“ byla velkým specifickým druhou otázky, tedy toho, zda by ženy rády na svém chování v době násilí něco změnily. Respondentky projektovaly svá přání do minulosti, neříkaly, že se tak skutečně zachovaly. Musíme si proto uvědomit, že tyto odpovědi jsou nahlížením násilné situace již minulé prizmatem současnosti.

Z analýzy kvalitativní části výpovědí vyplývá i nespokojenost žen se stávajícím řešením domácího násilí ze strany státu a státních orgánů. Tento aspekt se sice projevuje nejsilněji v otázce 4, nicméně reflexe nedostačujícího zákonodárství či aktivit policie, a tudíž nutnost změny se objevují i v otázce 3. Role policie se jeví jako velice ambivalentní. Jednak v tom smyslu, že ženy, které se obrátily na policii, mají často špatné zkušenosti (domácí násilí je často vnímáno jako soukromá věc) a výpovědi žen nejsou vnímány jako relevantní pro zásah policie. Vypovídá to i o represivním systému, který je nastaven na řešení zločinnosti páchané ve veřejném prostoru. Žena, která se obrací na policii, tím vlastně „udává“ svého partnera/manžela, což je sociálně velmi obtížná situace.